

**ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑԸ ՈՐՊԷՍ ՍՏՈՐԻՆ
ԱՌԱՍՊԵԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐՆԵՐԻ¹ ՄԱՍԻՆ
ԶՐՈՅՑՆԵՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ԳՐԱՌՈՂ ՈՒ ՄԵԿՆԱԲԱՆ
(Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Միեղի դուռ
ժողովածուի հրատարակութեան 150ամեակին առթիւ)**

ՅԱՍՄԻԿ ԳԱԼՍՏԵԱՆ
hasmikgalstyan1979@gmail.com

ՄՈՒՏՔ

ԺԹ. դարի առաջին տասնամեակներից սկսած առաջաւոր Եւրոպայի մի շարք երկրներում ժողովրդական բանահիւսութեան հաւաքման եւ ուսումնասիրման հարցերն առաջնային են դառնում եւ շատ ու շատ գիտնական-բանահաւաքներ յաջորդաբար հրատարակում են բանահիւսութեան տարբեր ժանրերին վերաբերող նիւթեր ու ժողովածուներ: Այս ազդեցութեան ներքոյ հայկական գաղութներում (Վենետիկ, Վիեննա, Մոսկուա, Պետերբուրգ, Թիֆլիս եւն.) եւ բուն Հայաստանում սկսում է հայ ժողովրդական բանահիւսութեան հաւաքումն ու ուսումնասիրութիւնը:

ԺԹ. դարը կարելի է պայմանական ընդունել, քանի որ, հայ բանահիւսութեան առաջին նմուշները տեսնում ենք պատմահայր Մովսէս Խորենացու (Ե. դար *Պատմութիւն հայոց*), Ագաթանգեղոսի (Ե. դար, *Պատմութիւն հայոց*), Եզնիկ Կողբացու (Ե. դար, *Եղծ աղանդոց*), Փաւստոս Բուզանդի (Ե. դար, *Պատմութիւն հայոց*), Ղեւոնդի, (Ը. դար, *Պատմութիւն*), Յովհան Մամիկոնեանի (Ժ. դար, *Տարօնի պատմութիւն*), Արիստակէս Լաստիվերցու (ԺԱ. դար, *Պատմութիւն*) Կիրակոս Գանձակեցու (ԺԳ. դար, *Հայոց պատմութիւն*), Առաքել Դարիժեցու (ԺԷ. դար, *Պատմութիւն*), Զաքարիա Քանաքեռցու (ԺԷ. դար, *Պատմագրութիւն*) եւ այլ մատենագիրների վկայութիւններում, միջնադարեան առակագրութեան մէջ՝ Մխիթար Գօշ (ԺԲ. դար), Վարդան Այգեկցի (ԺԳ.ԺԴ. դարեր):

Բանագէտ Արամ Ղանալանեանի բնութագրմամբ՝

¹ Ստորին առասպելաբանութիւնը բազմագործառութային համակարգ է ազգագրութեան եւ բանագիտութեան մէջ, որը համակողմանիօրէն ուսումնասիրում է չար եւ բարի ոգիների մասին հաւատալիքներն ու պատկերացումները: Ստորին առասպելաբանութեան մէջ են մտնում աստուածների կարգավիճակ չունեցող առասպելաբանական արարածներ, տարատեսակ դէւեր եւ ոգիներ, որոնք միջամտում կամ խառնում են մարդկային կեանքին, հանդիպում են մարդկանց հետ, վերածւում մարդկանց:

ժողովրդական բառ ու բանի նկատմամբ հետաքրքրությունը 19րդ դարի 70-80-կաններին դառնում է գիտակցուած անհրաժեշտութիւն, եւ ի յայտ է գալիս բանագիտութիւնը՝ որպէս ուրոյն ու կարեւոր մի բնագաւառ²:

Եւ այս բնագաւառի կայացման ու հիմնադրման առաջամարտիկը Գարեգին վարդապետ Սրուանձտեանցն էր: Բնագաւառի երախտաւորներից են նաեւ Խաչատուր Աբովեանը, Միքայէլ Նալբանդեանը, Ստեփանոս Պալասանեանը, Գէորգ Ախվերդեանը, Միքայէլ Միանսարեանցը:

Հոգեւոր հովուի եւ ուսուցչի պարտականութիւններին զուգընթաց՝ Սրուանձտեանցը խորապէս լծում է իր ժողովրդի բառ ու բանին, կենցաղին ու սովորոյթներին, հոգեւոր ու նիւթական մշակոյթին առնչուող նիւթերի գրառմանն ու ուսումնասիրմանը: Բանահաւաքներից նա առաջինն էր, ում ուշադրութիւնից չվրիպեց ժողովրդի մէջ գոյութիւն ունեցող եւ նրա կենցաղի ու առօրեայի մաս կազմող հաւատալիքները, նախապաշարումները: Նա նկատեց, որ ժողովրդի մէջ կան տարածուած բազմաթիւ սնոտիապաշտական գրոյցներ ու սովորոյթներ, որոնք կարօտ են գրառման եւ ուսումնասիրման:

ԴԵԻԵՐԻ, ԴԻԻԱՀԱՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ԴԻԻԱՀԱԼԱԾՈՒԹԵԱՆ ԾԷՍԻ ՄԱՍԻՆ
ԶՐՈՅՏՆԵՐԸ ԳՐՈՅ ՈՒ ԲՐՈՅ ԵՒ ԹՈՐՈՍ ԱՐԲԱՐ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐՈՒՄ

Ժողովրդի մէջ առկա հաւատալիքային պատկերացումներին ու դրանց հետ կապուած գրոյցներին Սրուանձտեանցը չէր կարող այլ բնութագրում տալ, քան «սնոտիապաշտութիւն», «աւելորդապաշտութիւն», «անգիտաբար պահպանուող սովորոյթներ» եւն.: Նա բարձրաստիճան հոգեւորական էր, եւ որքան էլ իր մէջ կրում էր ժողովրդականը, ժողովրդական խօսքի, բառ ու բանի գրառողն էր ու մեկնիչը, այնուամենայնիւ, վերապահումներով էր մօտենում այս խնդրին: Նա համարում էր, որ գրի ու գրականութեան պակասից է, որ ժողովուրդը համատարած խաւարի ու մոլորութեան մէջ է: Երանի է տալիս այն ազգին, «որոյ մայրերը ուսեալ են եւ անոնց զաւակներն ալ իրենց արգանդէն ուսեալ կը ծնանին»³:

Սկզբնաղբիւրային նշանակութիւն ունեն բանահաւաքի գրառած գրոյցները դեւերի, դիաբնակ վանքերի, դիաւախների ու դիաւալածութեան ծէսի մասին: Գրոց ու բրոցում Սրուանձտեանցը նախ ներկայացնում է հեքիաթներում հանդիպող դեւերի ընդհանուր բնութագիրն ու հիմնական գործառոյթները: Նրա բնորոշմամբ «Դեւը սովորաբար ժողովրդական վէպերու մէջ դիւցազնի նշանակութիւն ունի կամ հսկայի, փիտանի: Այսօր եւս եթէ յաղթող եւ հսկայ մէկի մը նկարագիրն ընեն, դեւ կամ աժդահար բառերը

² Ա. Ղանալանեան, Դրուագներ հայ բանագիտութեան պատմութեան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1985, էջ 18:

³ Գ. Սրուանձտեանց, Երկեր, հղր. 2, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1982, էջ 158:

կը գործածեն եւ միշտ այսպէս հասկցուած է, թէ դեւերը լեռներ ու այրերը կը բնակին, անլոյս գերը, անջուր հորերը եւ անջրդի անապարները: Թէ անոնցմէ մեկը հազար մարդու կրնայ յաղթել, լեռներու չափ քարեր կրնայ վերցնել դնել, մարդու միս կ'եփեն, կ'ուտեն» են.⁴: Ստուգաբանելով «դեւ» բառը՝ բանահաւաքն այն համարում է «դիւցազն» բառի արմատ⁵:

1878 եւ 1879ին Սրուանձտեանցը երկու անգամ Կ. Պոլսից մեկնում է Արեւմտեան Հայաստան, շրջում գրեթէ ողջ տարածքով: Ազգագրագէտ Վարդ Բդոյեանի բնութագրմամբ՝ «նա իր ուրքերով է գծել Հայաստանի 19րդ դարի երկրորդ կէսի քարտէզը»⁶: Այս ուղեւորութիւնների ընթացքում հաւաքած նիւթի հիման վրայ գրում է *Թորոս Աղբար* գրքի երկու հատորները:

*Գրոց ու բրոց եւ Թորոս Աղբար*ում հեղինակը ներկայացնում է Մշոյ Սուրբ Կարապետ եկեղեցում բնակուող Կաղ դեւի, Կոնոնոսի վանքում կարասների մէջ գնոսած դեւերի բանակի, Վասպուրականի Անձեաց գաւառի Հոգուոց Վանքի Ղուդրաթ խաթուն դեւի մասին գրոյցները, որոնք իրենց գործառոյթներով ու բնաւորութեամբ խիստ տարբերում են Սրուանձտեանցի նկարագրած հեքիաթային դեւերից: Հրաշապատում հեքիաթներում դեւերը սովորաբար նկարագրում են իբրեւ երեք, հինգ, եօթ, քառասուն գլխանի հսկայ, գերբնական ուժի տէր արարածներ: Նրանք հեքիաթային բարիքների, գեղեցիկ արքայադուստրերի յափշտակողներ են, աւազակութեամբ զբաղուողներ, մարդկային ցեղի թշնամիներ: Հեքիաթներում հանդիպող դեւերի կամ վիշապների գործառոյթներն ու յատկանիշերը Սրուանձտեանցը բնութագրում է՝ ասելով. «թէ՛ անոնցմէ մեկը հազար մարդու կրնայ յաղթել, թէ՛ լեռներու չափ քարեր կրնան վերցնել դնել, թէ՛ մարդու միս կ'եփեն, կ'ուտեն, թէ թագաւորի աղջիկ կը գողնան, կը տանին իրենց կին ընելու համար եւ այդ աղջկանց առջեւ շատ անձնանուէր եւ հպատակ կը մնան»⁷: Ժողովրդական գրոյցների ենթախորքում քննուող դեւը *դեմոն* է եւ օժտուած է չար ոգիներին բնորոշ բոլոր յատկանիշերով: Դեւը ստորին առասպելաբանական կերպարներին տրուող ընդհանուր անուանում է, որն իրականացնում է չարի մարմնաւորում ընկալուող սատանայի գործառոյթները⁸: Կաղ դեւի մասին նրա գրառած վիպերգը, որի բազմաթիւ տարբերակներ բանահաւաքների կողմից գրառուեցին յետագայում, լատգոյններից մէկն է, եւ միակ տարբերակը, որտեղ դիւամարտիկ հերոսը Գրի-

⁴ Գ. Սրուանձտեանց, *Երկեր, հյոր. 1*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1978, էջ 59:

⁵ Նոյն, էջ 60:

⁶ Նոյն, էջ 7:

⁷ Գ. Սրուանձտեանց, *Երկեր, հյոր. 1*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1978, էջ 59-60:

⁸ Յասմիկ Գալստեան, «Դեւը հայ ժողովրդական սնահաւատական գրոյցներում», *Վիշապը հեքիաթի եւ իրականութեան սահմանին*, Հնագիտութեան եւ ազգագրութեան ինստիտուտի հրատ., Երեւան, 2019, էջ 186:

գոր Լուսաւորիչն է: Միւս տարբերակներում, որպէս դիւանարտիկ, հանդէս են գալիս Ս. Կարապետն⁹ ու Յիսուս Քրիստոսը:

Լուսաւորիչը ժողովեց դիւան լըցեց զնդան:

Կաղ Դենն եկաւ ասաց, եաման:

Զիս մի դներ զնդան:

Ես կ'եղնիմ Սուրբ Կարապետու փոշեհան,

Տանիմ թափեմ Փրեքաթման,

Մինչ օր Քրիստոս գայ դատաստան¹⁰:

Մշոյ Ս. Կարապետ եկեղեցու Կաղ դեւի ամանդութիւնը ներկայացնելուց յետոյ Սրուանձտեանցը այն համարում է «ազգի պարզամտութեան արգասիք»: Ինչպէ՞ս կարող է սոսկ Քրիստոսի անունից սարսափող, սրբերի անունը յիշատակելիս՝ կործանուող, խափանուող դելը (սատանան) ապրի Աստծոյ տանը եւ «Սրբոց վկայարանից» մէջ: Ցաւով ու ափսոսանքով հարցնում է, թէ վանքեր այցելող ուխտաւորներից կամ թեմականներից քանի՞սը գիտեն կամ ուզում են իմանալ տաճարների մէջ ննջող մեր ազնիւ նախնիների գերեզմանների մասին, իսկ կաղ դեւի մասին բոլորը գիտեն եւ վերջինիս չգոյութիւնն ապացուցելն ուղղակի պարապ զբաղմունք է¹¹:

Յատկապէս ուշագրաւ են Սրուանձտեանցի՝ դէպի Չարսանճաք կատարած ուղեւորութեան ժամանակ դիւահարութեան եւ դիւահալածութեան ծէսի մասին կատարած գրառումները. «Գաւառիս հայն տգէտ լինելով հանդերձ՝ իր պահքին, հաւատքին եւ աղօթքին պինդ է: Ինչպէս բնական է այսպիսի տեղեաց, կախարդական բաներու վրայ շար կը խօսին, եւ թուղթ նայելու, գրելու շար կը հաւատան»¹²: Ըստ բանահաւաքի գրառումների՝ չարսանճաքցի ֆրանգ Կարապետի հիւանդ հարսին համայնքում «դիւանական» (դիւահար) են ախտորոշում: Որոշում են, որ ջին ունի: Թիլ գիւղի մուլային են բերում, որ ջիներին հաւաքի: Վերջինս դանակի շեղով գետնից «հաւաքում է ջիներին» ու լցնելով եղէգի մէջ՝ զմոսում: Պնդելով, որ հաւաքել է բոլոր ջիներին՝ մոլլան եղէգը տալիս է ֆռանգ Կարապետին, որ տանի, մի տեղ հորի եւ գումար վերցնելով՝ հեռանում է: Արդիւնքում հարսը չի բուժուում: Ներկայացնելով իր գրառած գրոյցը՝ բանահաւաքը որակում է այն որպէս «խաբեքայ բաներ»¹³: Սրուանձտեանցը խղճահարութեամբ է խօսում պարոն Գասպարի «զոհերի» մասին, ովքեր ախ ու վախով են անցկացնում իրենց կեանքը: Վերջինս «Գիր Սողոմոնի» կոչուող մատեանով գուշակութիւններ է անում, «բժշկում» մարդկանց, «դեւերից ազատում»:

⁹ Ար. վրդ. Սեդրակեան, *Քնար մշեցոց եւ վանեցոց*, Վաղարշապատ, 1874, էջ 7:

¹⁰ Սրուանձտեանց, *Երկեր, հպր.* 1, էջ 75:

¹¹ Սրուանձտեանց, *Երկեր, հպր.* 2, էջ 93-95:

¹² Նոյն, էջ 388:

¹³ Նոյն:

Միջնադարեան ձեռագրերում առկայ նիւթի եւ ժողովրդական գրոյցների համաձայն՝ մարդու մէջ բոյն դրած դեւերը նախընտրում են անյայտ մնալ եւ ամէն ինչ անում են իրենց անունը գաղտնի պահելու համար: Դիւահալածի համար կարեւոր նախապայման է դեւի անունը իմանալը, որպէսզի կարողանայ վերջինիս հանել կամ վռնդել մարդու միջից: Ժողովրդի մէջ տարածուած էր այն հաւատալիքը, որ «անունը անհափի մի մասն է: Տիրել մի մարդու անունը՝ միեւնոյն է, թէ տիրել նրա էութեան մի մասին, եւ այն տալիս է տիրողին իշխանութիւն՝ վնաս հասցնելու այդ անձին. եւ սրանից առաջանում է շար ժողովուրդների մէջ տիրող սովորութիւնը՝ խստութեամբ ծածկել անունը»¹⁴: Այս «օրէնքը» գործում է նաեւ դեւերի յարուցած հիւանդութիւնների բուժման ժամանակ: Սրուանծտեանցը մէջբերում է. «Կոչեաց Սողոմոն զդեւսն եւ ասէ. Ասա ինձ զի՞նչ է անուն քո: Ասէ դեւն, անունն իմ Սէրլիք է, եւ մեք թուով բազում ենք: Ասէ Սողոմոն, զի՞նչ չարիք առնէք մարդոց: Ասէ՛ դեւն, մենք բնակիմք ի ջուրս եւ ի ջրհորս, հարկանենք զմարդ եւ զարհուրեցուցանենք, խաւարեցուցանենք զաչս եւ ցաւեցուցանենք զմէջս եւ զգլուխս, երեւիմք երբեմն ի ձեւ աղջկան, երբեմն ի կերպարանս անասնոց: Ասէ Սողոմոն, ասա ինձ, ով պիղծ, զի՞նչ է ճար եւ դարման այդ ցաւոց: Ասէ դեւն. Սեւ ազլոր զենուլ, արիւնով գրել զայս թլիսմ, ի ջուր դնել եւ խմել, չորս գլուխ Աւերարան կարդալ, եւ Ս. Յակոբայ մոմ վառել, եւ հարիւր ծունդ դնել»¹⁵: Ժողովրդի պատկերացմամբ՝ մարդու բոլոր հիւանդութիւնները դեւերից ու սատանաներից են եւ տարատեսակ մոգական հնարքներ են գործադրում բուժման համար: Բանահաւաքը նկատում է, որ, այնուամենայնիւ, «բարեպաշտօրէն կը յայտնեն, որ այսինչ ախտով բռնուածն այնինչ վանքն երթայ, Անարծաթ բժշկաց գերեզմանը յուխար կը խրկեն ծննդկանն, ոտքի ցաւ բռնուողն՝ Ս. Խաչի վանքը, սրտի ցաւ բռնուողը Նարեկ թող կարդալ տայ, եւ գլխացան՝ Աւերարանը եւն.»¹⁶:

Սրուանծտեանցը մարդկանց «երեւակայութեան պտուղ» է համարում «աներեւոյթների» կամ «սեւ արաքների»¹⁷, Քեղուա գետից ջուր խմելու եկած վիշապների մասին իր լսած ու գրառած գրոյցները: Ափսոսանք է յայտնում, որ իր պաշտօնը թոյլ չի տալիս գնալ այն բոլոր վայրերը (ձորեր, լեռների խորշեր եւն.), որոնց մասին անհաւանական գրոյցներ են պատմում մեծ հաւատով ու զգուշութեամբ:

¹⁴ Ե. Լալայեան, «Ծիսական կարգերը հայոց մէջ», *Ազգագրական հանդէս*, գ. XXI, 1911, էջ 176:

¹⁵ Սրուանծտեանց, *Երկեր, հպր.* 2, էջ 390:

¹⁶ Նոյն:

¹⁷ Նոյն, էջ 392:

ՍՏՈՐԻՆ ԱՌԱՄՊԵԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐԸ ՄԱՆԱՆԱՅԻ ԷՋԵՐՈՒՄ

1876ին հրատարակած *Մանանա* ժողովածուի «Համ եւ հոտ հայրենեաց» բաժնում Սրուանծտեանցը ներկայացնում է ժողովրդի նախապաշարմունքներն ու սովորոյթները: Որպէս մանանա, որպէս «Հայաստանի գագաին»՝ բանահաւաքն ընթերցողին մատուցում է իրենցից իսկ գրառած գրոյցները: Արժեւորելով բանահիւսական նիւթերի գրառման կարեւորութիւնը՝ Սրուանծտեանցը վստահօրէն ասում է, թէ «այսպիսի գործ մը պատրաստել եւ ի յոյս ածել՝ աւելի վաստակ կ'առթէ գրասիրի մը, քան ի նորոյ բան մը հեղինակել»¹⁸: Րաֆֆու բնորոշմամբ՝ «Մեր գրականութեան մէջ ոչ ոք Սրուանծտեանցի չափ չէ ուսումնասիրել եւ չէ հաւաքել մեր ժողովրդական աւանդութիւնները, սովորութիւնները, մեր նախապաշարումները»¹⁹:

Ստորին առասպելաբանութեանն առնչուող նիւթը *Մանանայում* կարելի է խմբաւորել երկու հիմնական բաժիններով.

1. Զրոյցներ չար եւ բարի ոգիների մասին,
2. Ոգիների յարուցած հիւանդութիւններ եւ դրանց բուժման ժողովրդական միջոցներ:

Առաջին բաժնի մէջ կարելի է ընդգրկել ձիերի բաշը հիւսող փերիների, մեղաւոր հանգուցեալներին տանջող չար ոգիների՝ գոռնափշտիկների, դեւերի եւն.ի մասին գրոյցները: Այս բնագրերում Սրուանծտեանցը միեւնոյն ժամանակ տալիս է ոգիների անուանումների բարբառային տարբերակները (գոռնափշտի (Մուշ), գոռնադաբ (Վան) եւն.):

Երկխօսութիւնների ու անմիջական գրոյցների միջոցով ²⁰ Սրուանծտեանցը շարունակում է պատմել, ընթերցողին ներկայացնել սատանաների ու գրողների, ջադի եւ սեւ պառուլների, դժոխքի ու դրախտի բնակիչների մասին գրոյցներ:

Երկրորդ բաժնում խմբաւորում են ժողովրդական նախապաշարումների, չար աչքի, հիւանդութիւնների եւ դրանց բուժումների ժողովրդական տարբերակների մասին բազմաթիւ յիշատակումներ (օրինակ՝ զոյգ փոշտաւը ջախտ է, յաջողութիւն գուշակող, իսկ կենտը՝ սաբր է, սկսած գործը պէտք չի շարունակել: Ճանապարհ գնացող հեծեալի գործի յաջող կամ անյաջող աւարտը գուշակում էին նրա ձիու տրամադրութիւնից եւն.): Չար ոգիների ներգործութիւնը, որի հետեւանքով մարդիկ զանազան հիւանդութիւններ են ձեռք բերում, ըստ Սրուանծտեանցի գրառումների՝ կոչւում են «աչք առնել», «չարոց պատահել», «հրեշտակակոխ լինել», «գրողի զարկած», «թալ-

¹⁸ Սրուանծտեանց, *Երկեր, հպր. 1*, էջ 119:

¹⁹ Փատոս, «Պ. Հայկունու կրիտիկան եւ "Կայծերը"», *Մշակ*, 1883, № 144, էջ 2:

²⁰ Բանահիւսական եւ ազգագրական նիւթերի գրառման խմբային եղանակը կիրառեց նաեւ Աղեքսանդր Մխիթարեանցը՝ Շիրակում (Աղ. Մխիթարեանց, *Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հպր. Ա.*, «Փշրանք Շիրակի ամբարներից», Մոսկուա-Ալեքսանդրապոլ, 1901):

կացած»²¹ են.: Եթե վախից առաջացած հիւանդութիւն է, ապա «վախերակ» կը բռնէ (մամիկը), կ'աղօթէ, եւ կը պատուիրէ, որ ժամը տանի, եօթն գլուխ Աւետարան կարդալ տայ վրան եւ եօթն դոյլ ժամի ջրհորէն ջուր թափէ վրան, եօթն մոմ վառէ, կամ տղու հասակի չափով մոմ մը տանի Նարեկայ, կամ Տիրամօր, կամ Ս. Նշանայ»²²:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

1. Գարեգին եպիսկոպոս Սրուանձտեանցն առաջինն էր, ով գրառեց ստորին առասպելաբանական կերպարների՝ ոգիների մասին գրոյցները եւ հաւատալիքային դրսեւորումները ժողովրդի մէջ: Մանկուց հետաքրքրուած լինելով տարբեր պատմութիւններով ու գրոյցներով՝ յետագայում ինքն էր վերապատմում իր ընկերներին իր մեծերից լսածները:

2. Տուեց ոգիների բնութագիրը ու փորձեց բացատրել ժողովրդի մէջ դրանց առկայութեան պատճառներն ու հանգամանքները:

3. Ազգագրական տարբեր շրջաններում առկայ գրոյցների սիւժէների նմանութիւնն ու տարբերութիւնը բացատրեց աշխարհագրական եւ բնակ-լիմայական պայմանների հանգամանքով: Նրա կատարած գրառումների եւ արած հպանցիկ դիտարկումների հիման վրայ յետագայ ուսումնասիրողները՝ Մանուկ Աբեղեան, Արտաշէս Նազինեան, Ալվարդ Ղազինեան, փորձեցին կատարել ոգիների դասակարգում՝ անտառների, ջրերի, լեռների, հողմի, ծառերի, բոյսերի, սուրբ ջրերի են.:

4. Տուեց միեւնոյն ոգու տարբեր անուանումները՝ ըստ ազգագրական շրջանների (Վանում գոռնադաբ, Մուշում՝ գոռնափշտիկ), կատարեց որոշ անուանումների ստուգաբանութիւն (դեւ-դից):

5. Քաջատեղեակ լինելով հայ պատմագիրների գործերին՝ իր գրառած գրոյցներին զուգադրում է պատմիչների վկայութիւնները՝ չար աչքի մասին գրոյցները ներկայացնելիս համեմատում է Երուանդի առասպելի հետ՝ մէջբերում կատարելով Խորենացուց, դեւերի մասին խօսելիս՝ յիշում է Պապ թագաւորին, գոռնադաբների մասին պատմելիս՝ Ղարաչորակի պատմութիւնը Առաքել Դարիժեցու պատմութիւնից են.:

6. Սրուանձտեանցի *Գրոց ու բրոց...*, *Մանանա*, *Համով-հոյով*, *Թորոս Աղ-բար* ժողովածուները դարձան այն սկզբնաղբիւրները, որից մինչեւ այսօր օգտուում են հայագիտութեամբ զբաղուող գիտնականներն ու հետազոտողները:

²¹ Սրուանձտեանց, *Երկեր*, *հրդր.* 1, էջ 141, 159:

²² Նոյն, էջ 141:

BISHOP KAREKIN SRVANTSdzTIANTS AS THE FIRST WRITER AND COMMENTATOR
OF STORIES ABOUT MYTHICAL CHARACTERS OF THE LOWER WORLD
(DEDICATED TO THE 150TH ANNIVERSARY OF THE FIRST EDITION OF THE *GROTS
OO BROTS YEV SASSOONTSI DAVIT GAM MHERI DUR* COLLECTION)
(SUMMARY)

HASMIK GALSTYAN
hasmikgalstyan1979@gmail.com

Bishop Garegin Srvantsdztiants in his folk and ethnographic writings allocated a significant place to Armenian folk beliefs and prejudices. In the books he published, like *Grots Oo Brots*, *Manana* and *Toros Aghbar*, he repeatedly referred to folk stories about spirits, belief manifestations, rituals and customs.

Srvantsdztiants was the first among the Armenian folklorists who did not disregard the beliefs and prejudices that existed among the people and constituted a part of the folk's everyday life. He observed that "there are many superstitious stories and customs prevalent among the people, which long for recording and study."

Based on his written materials, Srvantsdztiants gives the characteristics of the spirits and explains the origins, reasons and circumstances of these beliefs. Furthermore, by presenting specific tales, Srvantsdztiants highlights folk beliefs about mythological characters who lived in the lower world. Scattered throughout his writings are numerous references to superstitions, the evil eye, diseases and folk versions of their cures.

Emphasizing the role of education among the common people, Srvantsdztiants attributes the variety of popular stories about spirits, living rooted beliefs and prejudices to the lack or complete absence of education among the people.